

УДК [330.101:163.14] (477)

Кічурчак М.В., к.е.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В ПРАКТИЦІ ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано найголовніші теоретико-методологічні і практичні засади впровадження фіскальної децентралізації у відтворювальні процеси для суспільних благ в українській економіці. Дана оцінка просторових особливостей формування базових умов виробництва суспільних благ на засадах фіскальної децентралізації в Україні. Сформовано найголовніші напрями удосконалення фіскальної децентралізації для поліпшення виробництва суспільних благ у вітчизняній економічній системі.

Ключові слова: суспільні блага, відтворення, фіскальна децентралізація, економічна система, державний і місцевий бюджет, індекси нерівномірності.

Кічурчак М.В.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИСКАЛЬНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ В ПРАКТИКЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы самые главные теоретико-методологические и практические подходы внедрения фискальной децентрализации в воспроизводственные процессы для общественных благ в украинской экономике. Дана оценка пространственных особенностей формирования базовых условий производства общественных благ на принципах фискальной децентрализации в Украине. Сформированы основные направления усовершенствования фискальной децентрализации для улучшения производства общественных благ в отечественной экономической системе.

Ключевые слова: общественные блага, воспроизводство, фискальная децентрализация, экономическая система, государственный и местный бюджет, индексы неравномерности.

Kichurchak M.

TENDENCIES AND PROSPECTS OF THE FISCAL DECENTRALIZATION DEVELOPMENT IN PRACTICE OF THE PUBLIC GOODS REPRODUCTION IN UKRAINE

In Ukrainian economy the most important theoretic-methodological principles of implementation of the fiscal decentralization into the reproduction processes for the public goods are analyzed in the article. In Ukraine the spatial peculiarities of forming of the main conditions for the public goods production due to the fiscal decentralization are estimated. In the national economic system the basic directions of the fiscal decentralization improving for enhancement of the public goods production are proposed.

Key words: public goods, reproduction, fiscal decentralization, economic system, state and local budget, intergovernmental transferences, inequality indexes.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Гетерогенність суспільних благ стала одним з важливих чинників розв'язання проблеми просторової організації їх виробництва. Зважаючи на конституційовану структуру державного устрою, поліпшення якості відтворення суспільних благ тісно пов'язане із специфікацією функціонального поділу державних зобов'язань між національним і субнаціональними рівнями їх надання в економічній системі. У зв'язку з цим у просторовому аспекті відбувається детермінація принципів розподілу і перерозподілу акумульованих державою ресурсів для виробництва суспільних благ, підґрунтям чого є існуючий адміністративно-

територіальний поділ країни, побудова бюджетної системи та конструкція фіскальної децентралізації. Виходячи із цього, необхідно виокремити особливості застосування найголовніших засад фіскальної децентралізації у практиці відтворення суспільних благ в економічній системі України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане вирішення проблеми. Наукові розвідки з визначення місця і ролі фіскальної децентралізації в системі виробництва суспільних благ, обґрунтування теоретико-методологічних і практичних засад її проведення перебували у центрі уваги Дж. Б'юкенена, Дж. Квіглі, Р. А. Масгрейва, В. Оутса, Дж. Роддена, В. Танзі, Ч. Тібу. Дотичними до цих дискусій на пострадянському просторі є дослідження, пов'язані із з'ясуванням особливостей становлення фіскального федералізму, формування місцевих бюджетів, удосконалення міжбюджетних відносин, здійснені такими знаними вченими, як В. Андрущенко, І. Волохова, М. Деркач, К. Журавська, Т. Тучак, І. Чугунов та ін. Зважаючи на неабияку теоретико-методологічну і практичну цінність наукових доробків провідних українських і зарубіжних дослідників, залишаються не в повній мірі з'ясованими окремі аспекти загальної проблеми, що стосуються удосконалення відтворювального процесу для суспільних благ, детермінованого процесами фіскальної децентралізації в Україні.

Цілі статті. Метою є з'ясування основних закономірностей впливу фіскальної децентралізації на виробництво суспільних благ і обґрунтування найголовніших перспектив її розвитку для поліпшення надання таких благ у вітчизняній економіці. Для цього необхідно визначити особливості формування теорії фіскального федералізму як підґрунтя організації виробництва суспільних благ на засадах фіскальної децентралізації; проаналізувати та оцінити її вплив на процеси продукування таких благ в українській економіці; виокремити перспективи розвитку фіскальної децентралізації в системі відтворення таких благ в економічній системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним з наслідків дискусій з приводу удосконалення виробництва суспільних благ стало критичне переосмислення Ч. Тібу критеріїв П. Самуельсона для визначення рівня державних видатків на суспільні блага. У свою чергу це призвело до обґрунтування найголовніших умов оптимізації виробництва суспільних благ на локальному рівні [1, р. 419-424]. На підставі необхідності здійснення просторової гармонізації відтворення суспільних благ вченим сформовано найголовніші принципи побудови економічної теорії фіскального федералізму (фіскальної децентралізації). Згідно з його світоглядом „існування явища мобільності, гетерогенності доходів і перерозподілу плати за суспільні блага на основі чистої вигоди призводить до виникнення „податкових колоній”, в яких люди з високим доходом об'єднуються у спільну групу, що виводить резидентів з низькими доходами поза її межі [2, р. 94]. В реальних умовах існування нерівностей у виробництві суспільних благ є природним явищем, підґрунтям чого є диференціація регіонів за природнокліматичними, демографічно-соціальними, економічними ознаками.

В економічній системі це породжує існування ендогенних просторових суперечностей розвитку і є передумовою для асиметричності виробництва суспільних благ, що у перспективі може призводити до посилення внутрішньої конфліктності. Тому фіскальна структура суспільства має підпорядковуватися вимогам забезпечення економічної ефективності, горизонтального і вертикального вирівнювання на основі індексу потреб у суспільних благах [3, р. 117-122]. У практичній площині це стає підставою для формування інструментарію вирівнювання виробництва суспільних благ, щоб згладити фіскальні дисбаланси і забезпечити мінімальні стандарти надання таких благ на субнаціональному рівні. На інституційному рівні відбувається

закріплення правил вирівнювання виробництва суспільних благ і формується механізм перерозподілу бюджетних ресурсів між національним і субнаціональними рівнями. В іншому випадку, як зазначив Дж. Б'юкенен, „небажання атрибути „справедливість” і „рівність” для статус-кво може стати підставою для відмови від концепції фіскального обміну для фіскального процесу” [4, р. 25]. Така конституціоналізація є важливою для відтворення суспільних благ в економічній системі, бо сприяє мінімізації ризиків розгортання фіскальних „війн” між центром і регіонами, наслідком чого є посилення соціальної напруженості, суб'єктивізм, корупція і зростання неспроможності держави.

На світоглядному рівні полеміки з приводу просторового вирівнювання умов виробництва суспільних благ зумовили обґрунтування В. Оутсом теорему децентралізації. Проте критерії даної теорему є досить жорсткими і мають достатньо високий рівень абстрагування [5, р. 3-4], що деформує її основні положення в реальних умовах у зв'язку з асиметричністю інформації, слабкими інкорпоративними фіскальними інституціями і фрі-райдерською поведінкою, наявністю екстерналій від споживання локальних суспільних благ поза межами сфер їх охоплення. Додатково це окреслює системні проблеми фіскальної децентралізації при просторовій організації відтворення таких благ, пов'язані із нечіткістю детермінації меж функціональних повноважень субнаціональних урядів при виробництві суспільних благ. Так, у багатьох країнах не представлено безумовного і точного „контракту” між національним і субнаціональним урядами; місцеві бюджети містять м'які обмеження, що асоціюється з проблемами фіскальної стійкості місцевих бюджетів, переоподаткування та виконання зобов'язань з обслуговування боргу; система управління суспільними видатками є частково спотвореною через відсутність якісного контролю і конкретизацію відповідальності [6, р. 95-100; 7, р. 725; 8, р. 306; 9, р. 240-242].

Тому, зважаючи на політичні, культурні, економічні та історичні умови, в економічній системі формується власна конструкція фіскальної децентралізації, що дозволяє організувати виробництво суспільних благ на паритетних засадах. Загальною закономірністю є те, що країни з вищим у порівнянні з країнами з нижчим рівнем економічного розвитку прагнуть посилити фіскальну децентралізацію. Для перших це спричинене стабільністю макросередовища, багаторічними традиціями здійснення суспільного вибору та якістю демократії; для других флуктуаційність політичного середовища, слабка прогнозованість соціально-економічного розвитку і недостатня глибина демократичних перетворень призводять до посилення фіскальної централізації. Тому досягнення позитивних зрушень у виробництві суспільних благ залежить не лише від чіткої регламентації фіскального обміну на принципах фіскального федералізму, але і чинників самої економічної системи.

З цих позицій звернемо увагу на підвищення якості надання суспільних благ на національному і субнаціональному рівнях, зменшення наявних фіскальних асиметрій, зумовлених внутрішніми і зовнішніми чинниками функціонування економічної системи України. Поряд з цим для України, як відзначили В. Андрущенко і В. Тучак, „при запровадженні фіскального федералізму існує низка не до кінця вирішених економічних і політичних проблем, що залишає державу фрагментарно розділеною за матеріальними умовами існування населення, ...але фіскальний федералізм раціонально вдосконалює перерозподільний механізм” [10, с. 305]. Тому імплементація найголовніших засад фіскальної децентралізації у практику виробництва суспільних благ є надзвичайно складним і тривалим процесом, що згідно з явищем синергізму має вивести економічну систему на якісно новий рівень функціонування.

У зв'язку з цим проаналізуємо тенденції розвитку фіскальної децентралізації в системі відтворення суспільних благ в Україні. Згідно з даними табл. 1 у державному бюджеті у 2000-2014 рр. найвища частка видатків припала на соціальний захист та

соціальне забезпечення, загальнодержавні функції, громадський порядок і безпеку та освіту; найнижча – на охорону навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, духовний та фізичний розвиток. Якщо за цей період частки видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, громадський порядок, безпеку та судову владу, загальнодержавні функції постійно збільшували, то на освіту та економічну діяльність цей тренд мав флюктуаційний характер, не відзначаючись вагомим зростанням. У 2000-2014 рр. поступово підвищували частки видатків державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища та здоров'я; для духовного та фізичного розвитку, та житлово-комунального господарства – залишали практично без змін або незначно скорочували, для національної оборони – до 2013 р. тривала „оптимізація” частки видатків з її збільшенням у 1,75 разу у 2014 р. через загострення безпекової ситуації в країні.

Таблиця 1

Структура видатків державного і місцевого бюджетів України, %

Вид видатків	Вид бюджету*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальнодержавні функції	ДБ	8,5	8,9	19,3	17,7	15,3	13,4	13,8	13,0	11,9	13,8	15,4	16,8	16,2	17,4	22,0
	МБ	4,3	3,4	6,8	6,9	6,8	6,8	7,9	7,6	7,1	6,5	6,7	5,5	4,8	5,3	4,9
Національна оборона	ДБ	7,3	9,2	10,2	11,9	9,7	6,7	6,2	7,3	6,4	5,4	5,0	5,5	5,3	5,2	9,1
	МБ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	ДБ	8,8	12,0	13,1	12,9	12,3	11,3	12,2	14,2	13,6	13,4	12,7	13,6	13,4	13,6	14,9
	МБ	1,5	1,1	1,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,1	1,7	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Економічна діяльність	ДБ	12,3	13,6	16,1	20,7	22,5	15,7	19,8	22,9	21,2	18,5	16,0	18,8	18,2	14,4	11,5
	МБ	13,8	9,8	6,8	9,6	11,5	9,8	9,6	11,2	10,0	5,1	5,1	6,9	5,9	4,3	4,1
Охорона навколишнього прир. середовища	ДБ	0,4	0,3	1,4	1,6	1,5	1,1	1,3	1,5	1,2	1,0	1,0	1,3	1,5	1,6	0,9
	МБ	0,0	0,0	0,5	0,6	0,8	0,7	0,5	0,4	0,4	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4
Житлово-комунальне господарство	ДБ	0,0	0,0	0,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0,6	0,2	0,2	0,4	0,1	0,1	0,0	0,0
	МБ	6,4	6,9	5,4	5,5	6,7	7,4	10,8	5,4	6,5	5,7	3,0	4,7	8,9	3,5	7,9
Охорона здоров'я	ДБ	2,3	4,0	4,4	5,3	5,7	3,9	4,0	4,9	4,0	4,2	3,9	4,3	4,2	4,5	3,5
	МБ	24,5	22,0	24,0	23,4	22,5	22,7	21,6	21,1	20,8	22,8	23,7	21,7	21,3	22,3	20,8
Духовний та фізичний розвиток	ДБ	1,3	1,2	1,1	1,5	1,8	1,4	1,3	1,5	1,6	1,8	2,3	1,6	2,0	1,8	1,6
	МБ	4,1	4,4	4,0	4,5	4,3	4,3	4,1	3,8	3,9	4,0	4,2	3,9	3,7	3,9	4,0
Освіта	ДБ	8,8	11,6	14,0	12,9	11,5	11,1	11,8	11,7	11,8	13,3	12,8	11,4	11,2	10,8	9,6
	МБ	25,5	25,5	29,4	29,4	28,7	32,0	30,0	30,3	31,2	33,7	33,6	33,1	32,2	34,2	32,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	ДБ	11,9	19,8	20,3	15,4	19,4	35,3	29,4	22,5	27,9	28,6	30,7	26,6	27,7	30,8	26,9
	МБ	13,5	7,9	21,6	19,5	18,4	15,9	15,4	20,0	18,3	21,4	23,2	23,5	22,6	25,9	25,7

* ДБ – державний бюджет; МБ – місцевий бюджет. Джерело: обчислено на підставі [11].

Конфігурація видатків місцевих бюджетів мала деякі відмінності, бо найвищими у ці роки були частки асигнувань на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, найнижчими – на охорону навколишнього природного середовища, громадський порядок, безпеку та судову владу (табл. 1). Причому загальною тенденцією стало зменшення частки видатків місцевих бюджетів на житлово-комунальне господарство, економічну діяльність, громадський порядок, безпеку та судову владу, і зростання – на соціальний захист та соціальне забезпечення (майже удвічі).

Така побудова видатків державного і місцевого бюджетів визначена характером розподілу економічних функцій держави між юрисдикціями стосовно виробництва і задоволення попиту на суспільні блага. Якщо на національному рівні перевагу надали продукуванню суспільних благ, пов'язаних із забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки, активізацією інвестування та розв'язанням екологічних питань, то на субнаціональному – з найважливішими умовами соціального побутування юрисдикцій. Тим самим структура часток регіонального і локального урядів впливає на урядові наміри сприяти зростанню бізнесу і забезпечувати суспільні блага ефективно [12, р. 338]. Даний підхід до визначення меж просторової взаємодії при організації

виробництва суспільних благ в економічній системі України є класичним і відповідає тому, що на національному рівні держава виробляє ті види таких благ, які не можна чітко диференціювати для кожного індивіда, та передає на субнаціональний рівень ті види, котрі доречно виокремлювати унаслідок відмінностей просторового охоплення ними.

Водночас необхідно звернути увагу і на стан ресурсного забезпечення виробництва суспільних благ у вітчизняній економіці, що пов'язане з формуванням доходних частин державного і місцевого бюджетів. Для виробництва суспільних благ у 2000-2014 рр. (табл. 2) на національному рівні визначальним був податок на додану вартість, поступово зростала роль податку на прибуток підприємств і акцизного збору; на субнаціональному – податок з доходів фізичних осіб, нівелювали важливість податку на прибуток підприємств і акцизного збору. Якщо у ці роки частка податкових надходжень в доходах державного бюджету мала тенденцію до зростання в 1,4 рази з одночасним скороченням неподаткових надходжень, то частка податкових надходжень в доходах місцевих бюджетів до 2007 р. скорочувалася, а від 2008 р. – почала зростати.

Таблиця 2

Структура доходів державного і місцевих бюджетів України, %

Вид доходів	Вид бюджету*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Податкові надходження	ДБ	56,20	59,03	68,04	67,78	65,25	71,70	71,86	72,20	74,94	73,75	71,36	83,88	79,83	77,83	78,93
	МБ	82,15	83,22	84,71	82,36	80,35	77,81	77,59	76,43	80,25	83,28	83,93	84,34	85,16	86,62	86,38
податок з доходів фізичних осіб	ДБ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,92	0,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,97	2,04	2,24	3,56
	МБ	44,56	49,48	55,71	59,89	55,21	54,38	57,17	59,61	62,13	62,62	63,38	62,39	60,57	61,41	61,88
податок на прибуток підприємств	ДБ	16,04	16,57	19,19	24,83	23,31	22,41	19,60	21,02	21,18	16,13	17,08	17,55	16,08	16,09	11,25
	МБ	14,79	11,94	6,36	0,67	0,60	0,63	0,78	0,76	0,54	0,67	0,48	0,41	0,44	0,64	0,26
податок на додану вартість	ДБ	21,43	25,38	31,68	23,90	24,34	32,55	38,19	36,75	41,10	41,89	36,89	41,71	40,34	37,99	39,17
	МБ	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
акцизний збір	ДБ	6,00	6,41	9,14	9,75	9,69	7,59	6,48	6,49	5,66	10,54	11,80	10,58	10,81	10,46	12,66
	МБ	1,05	1,53	1,08	0,47	0,19	0,21	0,16	0,14	0,14	0,49	0,86	1,05	1,23	1,29	0,16
Неподаткові надходження	ДБ	31,23	38,29	29,69	23,95	22,97	27,19	27,10	26,06	23,59	25,10	27,81	15,74	19,84	21,58	19,26
	МБ	12,45	3,86	4,63	10,79	9,61	11,68	12,03	11,04	10,41	10,92	10,89	12,60	12,53	11,53	12,12
Інші надходження	ДБ	6,27	1,15	2,27	2,26	2,20	1,11	1,05	1,74	1,47	1,16	0,88	0,39	0,50	0,59	1,81
	МБ	5,24	3,86	4,63	6,85	10,03	10,51	10,38	12,54	9,34	5,80	5,18	3,06	2,31	1,76	1,49

* ДБ – державний бюджет; МБ – місцевий бюджет. Джерело: обчислено на підставі [11].

Такі неоднозначні зміни у структурі доходної частини державного і місцевого бюджетів пов'язані з флуктуаціями економічної діяльності в Україні, модифікаціями підходів до оподаткування за окремими видами податків і реформами виробництва суспільних благ. Загальною закономірністю стало те, що на національному і на субнаціональному рівнях податкові надходження детермінували як основне джерело грошового забезпечення продукування суспільних благ, причому з роками посилювали їх важливість. Крім того, у формуванні доходної бази місцевих бюджетів домінують загальнодержавні види податків, що посилює залежність виробництва суспільних благ від національного уряду у сфері визначення пропорцій розподілу. У контексті відтворення суспільних благ погодимось з тим, що „для нашої країни актуальним є пошук додаткових джерел надходження до бюджетів усіх рівнів, які б стимулювали збільшення обсягів виробництва ВВП, залучення інвестицій, збільшення рівня доходів населення та розвиток в інших пріоритетних напрямках” [13, с. 143-144]. Тому для розширеного відтворення суспільних благ в економічній системі України, за інших рівних умов, необхідно акцентувати увагу на створенні сприятливих умов для розвитку підприємництва, зміцненні позицій середнього класу і зростанні доходів домогосподарств, забезпеченні макроекономічної стабільності, детінізації національної економіки і поліпшенні податкової культури.

Для визначення асиметрії виробництва суспільних благ на субнаціональному рівні розглянемо показники варіації місцевих бюджетів. Уявлення про міру коливання окремих складових місцевих бюджетів в Україні в абсолютних значеннях дають розмахи варіації, які в 2001-2014 рр. мали значні флуктуації (табл. 3). Це свідчить про високу волатильність середовища продукування суспільних благ, значну диференціацію соціально-економічних умов розвитку регіонів і неусталеність процесу акумулювання та розподілу бюджетних коштів для їх надання.

Таблиця 3

Показники варіації окремих складових місцевих бюджетів України

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Розмах варіації														
Доходи МБ з МТ*, грн./ос., з них	1575,5	1290,6	1203,5	1162,2	1838,9	2165,8	3995,5	5005,2	3091,8	2910,3	1709,7	3130,1	1774,9	4910,4
податкові надходження	1436,0	1303,5	1083,9	953,1	1270,1	1925,0	2784,8	3873,0	3662,6	3888,8	2294,5	2704,4	2845,0	2988,9
міжбюджетні трансферти	233,2	204,6	242,9	285,8	384,9	673,0	672,8	1422,0	1379,0	2036,3	1722,3	1758,6	2677,1	2562,1
Видатки МБ, грн./ос.	1615,9	1265,6	1264,6	1406,8	1922,8	2423,7	4284,4	5273,9	4046,9	3294,7	2356,9	4128,9	2022,7	5252,2
Дефіцит/профіцит МБ, грн./ос.	55,1	67,1	90,1	279,5	119,6	305,4	468,8	383,8	1039,7	400,0	818,2	1220,4	733,0	587,9
Податкові надходження, % доходів МБ	52,8	51,4	40,9	34,1	34,7	41,0	33,4	39,6	52,3	56,0	37,8	32,0	45,8	36,5
Неподаткові надходження, % доходів МБ	8,8	8,9	9,0	10,2	8,1	8,4	7,5	6,1	5,5	6,4	7,1	5,6	7,5	8,7
Міжбюджетні трансферти, % доходів МБ	60,0	54,1	54,5	55,1	48,1	60,6	55,1	55,7	60,6	63,4	49,3	35,8	54,7	38,6
Дисперсія														
Доходи МБ з МТ*, грн./ос., з них	86000	58166	48645	47398	111172	158959	563588	863560	323947	274456	119302	348658	111746	631321
податкові надходження	72934	60009	43899	34000	59370	130185	271594	524571	471829	543808	287453	402502	451799	455267
міжбюджетні трансферти	4191	3437	6131	6719	11223	24626	36462	120536	127669	229447	213864	243260	539105	485539
Видатки МБ, грн./ос.	90646	56071	54589	68574	123333	197516	642547	964026	557894	343422	179890	585577	143593	720845
Дефіцит/профіцит МБ, грн./ос.	88,3	175,8	375,8	2397,5	514,9	2848,3	5021,8	4349,8	33892,3	5648,7	18675,0	42978,8	15287,5	16563,3
Податкові надходження, % доходів МБ	250,2	186,1	161,7	113,9	106,8	97,2	83,5	109,7	147,9	160,7	121,6	98,8	160,2	104,4
Неподаткові надходження, % доходів МБ	4,1	3,5	3,2	5,4	2,8	4,3	3,8	2,5	1,8	1,7	2,2	2,0	2,7	2,8
Міжбюджетні трансферти, % доходів МБ	299,1	207,6	210,9	184,9	158,5	162,5	157,0	177,3	195,5	209,0	159,4	124,8	199,1	124,6
Квадратичний коефіцієнт варіації														
Доходи МБ з МТ*, грн./ос., з них	0,60	0,43	0,32	0,27	0,30	0,25	0,34	0,32	0,20	0,15	0,09	0,12	0,07	0,15
податкові надходження	1,02	0,81	0,60	0,53	0,54	0,61	0,61	0,64	0,60	0,56	0,37	0,37	0,37	0,37
міжбюджетні трансферти	0,38	0,29	0,29	0,21	0,20	0,20	0,18	0,25	0,24	0,26	0,21	0,17	0,26	0,21
Видатки МБ, грн./ос.	0,62	0,43	0,34	0,32	0,32	0,28	0,37	0,33	0,26	0,17	0,11	0,16	0,08	0,16
Дефіцит/профіцит МБ, грн./ос.	3,48	1,16	2,31	-4,33	4,92	9,31	1,45	-2,83	-15,01	-9,62	4,93	2,37	2,37	1,20
Податкові надходження, % доходів МБ	0,32	0,27	0,26	0,26	0,27	0,28	0,25	0,28	0,32	0,34	0,31	0,29	0,34	0,30
Неподаткові надходження, % доходів МБ	0,23	0,24	0,25	0,46	0,26	0,35	0,35	0,29	0,24	0,24	0,26	0,26	0,31	0,35
Міжбюджетні трансферти, % доходів МБ	0,44	0,37	0,35	0,27	0,25	0,25	0,25	0,27	0,27	0,26	0,22	0,19	0,25	0,18

* МБ – місцевий бюджет, МТ – міжбюджетні трансферти. Джерело: обчислено на підставі [14].

Оцінка типовості базових умов виробництва суспільних благ у регіонах пов'язана з таким показником, як дисперсія. Якщо брати до уваги параметри доходної і видаткової частин місцевих бюджетів на одну особу, то спостерігали відносно великий діапазон дисперсії, котрий мав синусоїдну природу. На субнаціональному рівні – це ознака фрагментарності та непослідовності вирівнювання умов виробництва

суспільних благ. Дисперсія частки податкових і неподаткових надходжень до 2007 р. зменшувалась і від 2008 р. поступово наростала. На нашу думку, це означає на регіональному рівні прагнули розв'язати проблему диференціації регіонів за видами надходжень і частково це питання було вирішене. Однак стосовно частки міжбюджетних трансфертів суттєвих зрушень не вдалося одержати. Хоча у 2001-2014 рр. і відбулося згладжування горизонтальних дисбалансів, але воно не сприяло зміцненню ресурсної бази регіонів за рахунок власних джерел. Тому при виробництві суспільних благ не змогли на належному рівні забезпечити просторову справедливість і створити кращі умови задоволення попиту на них.

Значення квадратичного коефіцієнту варіації за доходами місцевих бюджетів з міжбюджетними трансфертами і за видатками на одну особу вказувало на існування до 2002 р. регіональної асиметричності виробництва суспільних благ в економічній системі України. У той час як у 2003-2014 рр. за аналізованими показниками він був нижчим, або незначно перевищував 0,33, що свідчить про однорідність досліджуваної сукупності. Для податкових надходжень на одну особу значення цього коефіцієнту у 2001-2014 рр. було вищим за 0,33, що стало індикатором диференціації спроможності регіонів забезпечити за рахунок власних ресурсів виробництво суспільних благ, яку так і не вдалося подолати. Для міжбюджетних трансфертів квадратичний коефіцієнт варіації був у ці роки нижчим 0,33 (крім 2001 р.), що пов'язане з однорідністю підходів у наданні таких трансфертів у регіони. За частками податкових і неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів за винятком окремих років дотримано принципу згладжування і гармонізації підходів до формування ресурсної бази регіонів України для виробництва суспільних благ, оскільки відповідний показник був меншим або в околі 0,33.

Така неоднозначність динаміки показників варіації для окремих параметрів місцевих бюджетів зумовлена змінами в інституційному середовищі виробництва суспільних благ у зв'язку з набуттям чинності Бюджетного і Податкового кодексів України, флуктуацією і невизначеністю взаємодії субнаціональних і національних органів влади. На думку вчених „система фінансового вирівнювання повинна спонукати до активної діяльності органів місцевого самоврядування у напрямі пошуку і використання додаткових резервів збільшення надходжень до бюджету шляхом сприяння розвитку виробництва... та сприяти ефективному використанню бюджетних ресурсів з метою підвищення суспільного добробуту, [13, с. 182]; „принципово важливим є визнання фіскальної децентралізації основним фактором забезпечення сталого розвитку економіки країни” [15, с. 348]; бюджетне регулювання має постійно вдосконалюватися та адаптуватися до інституційних перетворень економічного середовища, динаміки і тенденцій суспільного розвитку, економічної циклічності з урахуванням необхідності підвищення рівня збалансованості та ефективності функціонування державних фінансів” [16, с. 74]. Тому вітчизняна модель фіскальної децентралізації, маючи до певної міри визначений каркас побудови бюджетних відносин між рівнями урядування, не спроможна належним чином забезпечити підвищення результативності надання таких благ, обумовлених усуненням вертикальних і горизонтальних дисбалансів.

Неоднорідність базових умов виробництва суспільних благ за регіонами України пропонуємо оцінювати за такими індексами, як індекс Аткинсона, Джині та Тейла. Загальною закономірністю визначених нами індикаторів є те, що у 2001-2014 рр. для доходів місцевих бюджетів з міжбюджетними трансфертами, видатків, податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів було зменшення їх значень (табл. 4) і наближення до нижньої межі. Це означає, що, за інших рівних умов, ресурсне забезпечення виробництва суспільних благ в Україні на субнаціональному рівні

набувало ознак гармонізації і скорочення надмірної диференціації. Найвищі значення за усіма індексами були для податкових надходжень субнаціонального рівня, що зумовлено різними спроможностями регіонів України акумулювати податки. Наступними були величини індексів для міжбюджетних трансфертів (крім індексу Тейла), що спричинено їх важливістю для скорочення горизонтальних дисбалансів виробництва суспільних благ і пошуку компромісу на субнаціональному рівні в дотриманні субсидіарності при задоволенні попиту на такі блага. Майже однакові значення одержано за трьома індексами для доходів місцевих бюджетів з міжбюджетними трансфертами та їх видатками, що вказує на „технічність” умов (кошторисний метод формування доходів і видатків місцевих бюджетів, формула розподілу трансфертів, механізм сплати податків) забезпечення відносної однорідності виробництва суспільних благ на субнаціональному рівні.

Таблиця 4

Індекси нерівномірності окремих складових місцевих бюджетів України

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Індекс Аткінсона														
Доходи МБ з МТ*, тис. грн.	0,217	0,185	0,161	0,154	0,157	0,151	0,166	0,158	0,137	0,126	0,118	0,129	0,107	0,096
Видатки місцевих бюджетів, тис. грн.	0,221	0,186	0,163	0,165	0,160	0,157	0,170	0,162	0,150	0,128	0,123	0,137	0,112	0,093
Податкові надходження, тис. грн.	0,367	0,319	0,279	0,271	0,275	0,284	0,285	0,289	0,281	0,275	0,241	0,236	0,236	0,220
Міжбюджетні трансферти, тис. грн.	0,105	0,067	0,062	0,064	0,061	0,068	0,057	0,060	0,066	0,072	0,068	0,089	0,069	0,044
Індекс Джині														
Доходи МБ з МТ, тис. грн.	0,191	0,148	0,115	0,104	0,147	0,098	0,126	0,134	0,076	0,069	0,048	0,060	0,040	0,082
Видатки місцевих бюджетів, тис. грн.	0,196	0,146	0,121	0,117	0,150	0,104	0,131	0,138	0,093	0,076	0,053	0,071	0,045	0,092
Податкові надходження, тис. грн.	0,355	0,299	0,253	0,237	0,279	0,252	0,252	0,271	0,249	0,242	0,195	0,193	0,193	0,195
Міжбюджетні трансферти, тис. грн.	0,255	0,194	0,191	0,138	0,146	0,124	0,124	0,161	0,156	0,165	0,127	0,095	0,161	0,135
Індекс Тейла														
Доходи МБ з МТ, тис. грн.	0,297	0,233	0,193	0,180	0,189	0,178	0,205	0,195	0,157	0,139	0,127	0,144	0,113	0,111
Видатки місцевих бюджетів, тис. грн.	0,305	0,234	0,198	0,198	0,196	0,188	0,216	0,203	0,178	0,142	0,133	0,155	0,119	0,100
Податкові надходження, тис. грн.	0,541	0,444	0,363	0,348	0,356	0,381	0,382	0,394	0,377	0,363	0,287	0,280	0,281	0,244
Міжбюджетні трансферти, тис. грн.	0,084	0,058	0,050	0,059	0,054	0,067	0,052	0,055	0,057	0,062	0,061	0,086	0,057	0,043

* МБ – місцевий бюджет, МТ – міжбюджетні трансферти *Джерело*: обчислено на підставі [14].

Таке поступове згладжування неоднорідності базових умов відтворення суспільних благ за аналізованими показниками обумовлене і необхідністю адаптації чинної практики виробництва суспільних благ до вимог євроінтеграції України. Підґрунтям чого є стандартизація підходів до формування доходів і видатків державного і місцевого бюджетів, посилення вагомості субнаціональних рівнів урядування і підвищення їх фінансової спроможності та орієнтація на середньо-і довгострокові горизонти бюджетного планування. Не менш важливим для удосконалення виробництва суспільних благ на засадах фіскальної децентралізації є такі макрочинники як, стабілізація і прогнозованість обмінного курсу, відновлення економічного зростання, створення сприятливого інвестиційного середовища, активізація інноваційної діяльності та поступове зменшення державного боргу.

Висновки. Таким чином, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, фіскальна децентралізація є безальтернативною для удосконалення процесів відтворення для суспільних благ, оскільки перенесення виробництва на субнаціональний рівень і чітке розмежування функцій урядування належать до одних з

важливих складових засад функціонування країн-членів ЄС. Для поліпшення продукування таких благ в контексті удосконалення вітчизняної моделі фіскальної децентралізації необхідно: проводити оцінку типовості базових умов здійснення виробництва суспільних благ через визначення індикаторів варіації та нерівномірності у регіональному розрізі; зменшити асиметрію в структуруванні доходної частини зведеного бюджету і передати на субнаціональний рівень частину фіскальних спроможностей національного уряду, що посилять позиції місцевих громад у збалансуванні бюджетних доходів і видатків, зменшить їх залежність від центру; визначити чіткий алгоритм нівелювання горизонтальних і вертикальних дисбалансів виробництва суспільних благ на підставі поліпшення умов розвитку соціально-економічної та екологічної систем регіону і стабілізації макроекономічної ситуації в країні. Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані із з'ясуванням особливостей світоглядних засад фіскальної децентралізації в країнах Європейського Союзу та детермінацією можливостей адаптації цього досвіду до умов відтворення суспільних благ в економічній системі України.

Список використаних джерел:

1. Tiebout Ch. M. A Pure Theory of Local Expenditures / Ch. M. Tiebout // *Journal of Political Economy*. – 1956. – Vol. 64. – P. 416-424.
2. Tiebout Ch. M. An Economic Theory of Fiscal Decentralization / Ch. M. Tiebout // *Public Finances: Needs, Sources, and Utilization*. – National Bureau of Economic Research, 1961. – P. 79-96.
3. Musgrave R. A. Approaches to a Fiscal Theory of Political Federalism / R. A. Musgrave // *Public Finances: Needs, Sources, and Utilization*. – National Bureau of Economic Research, 1961. – P. 97-122.
4. Buchanan J. M. Taxation in Fiscal Exchange / J. M. Buchanan // *Journal of Public Economics*. – 1976. – Vol. 6. – № 1-2. – P. 17-29.
5. Oates W. E. On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization / W. E. Oates. – Institute for Federalism and Intergovernmental Relations. – Working Paper. – 2006. – May. – 40 p.
6. Quigley J. Fiscal Federalism and Economic Development: A Theoretical Overview / J. Quigley // *Government for the Future – Unification, Fragmentation and Regionalism* / Eds. By A. E. Anderson, B. Harsman and J. M. Quigley. – Amsterdam: North-Holland, 1997. – P. 83-101.
7. Rodden J. Reviving Leviathan: Fiscal Federalism and the Growth of Government / J. Rodden // *International Organization*. – 2003. – Vol. 57. – № 4. – P. 695-729.
8. Tanzi V. Fiscal Federalism and Decentralization: A Review of Some Efficiency and Macroeconomics Aspects / V. Tanzi // *Annual World Bank Conference on Development Economics* / Ed. By M. Bruno, B. Peskovic. – Washington, 1995. – P. 295-315.
9. Oates W. Fiscal Decentralization and Economic Development / W. Oates // *National Tax Journal*. – 1993. – № 46 (2). – P. 237-243.
10. Андрущенко В. Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) / В. Л. Андрущенко, Т. В. Тучак. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.
11. Статистичний щорічник України за 2000-2014 роки. – К., 2001-2015.
12. Zhuravskaya E. Incentives to Provide Local Public Goods: Fiscal Federalism, Russian Style / E. Zhuravskaya // *Journal of Public Economics*. – 2000. – № 76. – С. 337-368.
13. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 233 с.
14. Бюджети України 2001-2014 роки. Статистичний збірник. – К.: Міністерство фінансів України, 2002-2015.
15. Деркач М. І. Децентралізація фіскальних функцій держави у контексті забезпечення сталого розвитку України / М. І. Деркач. – Д.: Стиль, 2011. – 420 с.
16. Чугунов І. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І. Чугунов // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2014. – № 5. – С. 64-77.